

ВЕЛИКИЙ НАУКОВИЙ ПРОЕКТ

Олександр КРАСОВИЦЬКИЙ

10 РОЗМОВ ПРО МАЙБУТНЮ УКРАЇНУ

2

Харків
«ФОЛІО»
2023

Сергій Жадан

письменник

К.: Де і коли ти народився?

Ж.: Народився 23 серпня 1974 року у місті Старобільськ, тоді ще — Ворошиловградської області.

К.: Хто батьки?

Ж.: Тато — водій, все життя водієм пропрацював, дослужився до посади «завгаражем» у колгоспі. А мама — продавець у магазині. Прості люди, все життя пропрацювали.

К.: Твоя школа була україномовною?

Ж.: Спочатку я жив під Старобільськом, у селі Бондареве, де була україномовна школа; а закінчував вже Старобільську гімназію (на той час — Старобільська середня школа №1), яка була російськомовною.

К.: Але у сім'ї була українська мова?

Ж.: Так, українська. Себто це не була літературна українська, скоріше — суржик. Російською не говорили взагалі, чиста російська була маркером чужого, але й коли я у підлітковому віці переходив на чисту українську, це теж викликало певне дистанціювання. У нас так не говорили, був суцільний суржик: два слова українською, третє — російською.

К.: Північ Луганської області більш україномовна...

Ж.: Так. Історично це ще Слобожанщина. По Айдару якраз проходив кордон Війська Запорізького¹. Усі мої предки якраз зі слобід, які лежать на правому березі Айдару. Після 1917 року вони пішли далі у степ, в бік Росії, коли була націоналізація цих земель. Там почали будувати нові села, українські села, де панували зовсім інші настрої. Все це важко назвати Донбасом, попри те, що, в адміністративному розумінні, це — Луганська область. Більшою мірою все-таки — Слобожанщина.

К.: Але це сільські райони...

Ж.: Сільські. Промисловості у нас майже не було.

К.: Сільські, отже, — анархічні за ставленням до влади?

Ж.: Анархічні. І до сьогодні є недовіра до центральної влади, недовіра до Києва, свого часу — недовіра до Москви. Сподівання на себе. Така дивна річ була

¹ Гетьманщина, Перший Гетьманат або Військо Запорозьке — козацька держава, яка виникла у 1648 році на теренах України внаслідок найбільшого козацького повстання в Речі Посполитій під проводом Богдана Хмельницького.

з кінця 80-х... Наші колгоспи були дуже багаті, колгоспи-мільйонери, зразкові: найкращі чорноземи в Україні. Щойно почалася перебудова, фермерський рух, вони швидко розпалися. Кожен намагався забрати собі свій трактор чи комбайн...

К.: Це означає, що там було некомуністичне середовище?

Ж.: Безперечно. Завжди була ця «дуля в кишені» в бік держави, розуміння того, що все досить таки фальшиво. Наприклад мій тато через роботу мусив стати членом партії, тобто мусив вступити до партії. Звісно ж, не був ідейним комуністом, про що свідчить той факт, що нас з братом він охрестив. Як чинному на той момент члену партії, це могло загрожувати певними неприємностями. Набожною людиною не був, але для нього це було нормально — охрестити дітей у 70-х роках.

К.: Скільки тобі було у 1991?

Ж.: Сімнадцять років.

К.: Тобто для тебе Незалежність і дорослішання — одночасні події? Чим була тоді для тебе Україна?

Ж.: Так, дійсно одночасні. Україна тоді для мене була вже цілком усвідомленою ідеєю. Я приїжджав до Харкова все життя, у мене тут тітка — Олександра Ковальова, яка є поеткою і перекладачкою. Вкінці 80-х вона очолила харківське культурологічне товариство «Спадщина», щось на зразок «Просвіти», яке у не-політичний спосіб виступало за незалежність України.

П'ятнадцяти-шістнадцятирічним підлітком я приїздив до Харкова, бачив це середовище, бачив наших рухівців, Гельсінську групу...

К.: Захарова...

Ж.: Захарова я тоді ще не знав. Під Гельсінською групою я маю на увазі художників Валерія Бондара¹ і письменника Степана Сапеляка² — нині покійних. Захаров займався правозахисною діяльністю, а я більше бачив культурне середовище, ходив на їхні мітинги та збори. Саме через нього я сприймав Харків, і все це було для мене близьким.

З Харкова до Старобільська я повертався щоразу з якоюсь рухівською літературою, синьо-жовтими прапорами, які ми з друзями розвішували по Луганщині, і які потім хтось зривав. Весь цей дискурс був цілковито моїм.

К.: Ти тоді розумів, що Незалежність України — це серйозно, що це не випадковий момент в історії Радянського Союзу?

Ж.: Безумовно, адже ми всі, хто як міг, її відстоювали. Старші це робили більш серйозно, але і ми, молодші, йшли на мітинг не просто поспілкуватися. Ми йшли підтримати ідею, яка була для нас важливою і відображала наші переконання.

¹ Бондар Валерій Євгенович (псевдонім: Валер Бондар) (нар. 1 січня 1956 с. Мельниця-Подільська, Тернопільська область — пом. 31 жовтня 2012 м. Харків, Україна) — український художник і графік, громадський діяч. Працював у галузі станкової графіки, живопису на склі, оформлював книжкові видання та ілюстрації до них, плакати тощо.

² Сапеляк Степан Євстахійович (нар. 26 березня 1951, с. Росохач Чортківського району Тернопільської області — пом. 1 лютого 2012, Харків) — український поет, прозаїк, публіцист, літературознавець, правозахисник, громадський діяч. Учасник «росохацької групи». Член Національної спілки письменників України (1991), міжнародного ПЕН-клубу (1992), Української Гельсінської спілки (1987).

У 1990 році, за рік до Незалежності, святкувалося 500-річчя Запорізької Січі. Нікополь, Дніпро, Запоріжжя. Зібралось біля мільйона людей — справжня демонстрація українських сил. Драч, Павличко і Яворівський були головними спікерами. Я пам'ятаю, як Яворівського несли на руках і кричали «Яворівський — президент». Він тоді очолював демократичну партію.

З'явилося усвідомлення, що нас дуже багато — люди з усієї України, всі у вишиванках, дуже патріотичні. На політичний контекст це ще не могло вплинути, але у психологічному сенсі це давало відчуття, що український рух — це не щось посереднє, а серйозна сила, здатна себе показати. Тоді якраз провели першу «Червону руту», це було літо 1990 року. Восени почалося студентське голодування. На той час вже були створені Рух і УРП. Це була снігова лавина, яка набирала розмаху і ставала все більш серйозною.

К.: З усім тим, Верховна Рада була комуністичною і можна говорити про поштових людей, які змогли «розкачати» комуністів, щоб ті проголосували за Незалежність. У тому числі харків'ян...

Ж.: Саме так. Тут варто згадати наші останні вибори ще у складі Радянського Союзу, коли несподівано перемогли Євтушенко¹ і Коротич². Це був Харків, який тоді вважався (а дехто так вважає і сьогодні) проросійським і був ще досить комуністичним, який раптом обирає антикомуністичних комуністів, до того ж ще і поетів. Тобто промисловий і меркантильний Харків якогось дива обирає двох ліриків.

Коротича, звісно, обирали не як поета, а як редактора «Огонька»; Євтушенка також обирали не як автора ліричних віршів, але тим не менше.

К.: Коли ти написав першого вірша?

Ж.: Перші дитячі вірші я написав у третьому-четвертому класі. Я весь час писав, ще зі школи, і вірші, і оповідання. В одинадцятому класі, це був 1991 рік, навесні я взяв участь у республіканській олімпіаді з української мови та літератури, яка проводилася у Рівному, і зайняв якесь призове місце — чи то перше, чи то друге. У ній взяло участь кількасот учнів з усієї України — моє покоління: хтось був на рік молодший, хтось — на рік старший; але це було останнє радянське покоління підлітків, які при цьому займали абсолютно проукраїнську позицію. Дивовижне відчуття єднання.

Ця перемога дала мені можливість без іспитів вступати на будь-який філологічний факультет в УРСР. Якийсь час я вагався, обираючи між Луганськом і Харковом. Тітка мені порадила вступати до Харківського педінституту ім. Скороди, я дослухався і страшенно з цього тішуся. Себто з 1991 року я у Харкові.

¹ Євтушенко Євген Олександрович (прізвище при народженні — Гангнус, нар. 18 липня 1933, станція Зима Іркутської області Росії — пом. 1 квітня 2017, м. Талса, США) — радянський поет, перекладач, публіцист, режисер, сценарист та актор. 14 травня 1989 року з величезним відривом, набравши в 19 разів більше голосів, ніж найближчий кандидат, був обраний народним депутатом СРСР від Дзержинського територіального виборчого округу міста Харкова і був ним до кінця існування СРСР.

² Коротич Віталій Олексійович (нар. 26 травня 1936, Київ, Українська РСР, СРСР) — російський та український радянський поет, прозаїк, публіцист, журналіст, перекладач та лікар. Член Російського ПЕН-клубу. Головний редактор радянського журналу «Огонёк» з 1986 по 1991 роки.

К.: Педагогічному університету пощастило. Не потрібно було змінювати назву, як багатьом, які носили імена Леніна, Дзержинського і т. д.

Ж.: Правда. Загалом там, на філфаці «сковородинського», було цікаве оточення, адже майже всі наші викладачі самі щось писали. Свій перший іспит я складав нині покійному професору Ушкалову¹. Коли у тебе такі викладачі, як Леонід Володимирович, ти бачиш Харків трохи інакшим.

К.: Тобі було зрозуміло, що це видатна людина?

Ж.: Так, я розумів, що це надзвичайно серйозний і при цьому неймовірно самоіронічний чоловік з фантастичним почуттям гумору. Бездонний колодязь.

К.: А ким для тебе є Сковорода?

Ж.: Сковорода для мене є патроном усього того, що відбувається навколо нас на Слобожанщині. Він дуже органічно зводить воєдино всю нашу харківську різновекторність. За он тим пагорбом, у Бабаях, він бував. Як писав Тичина, «тут ходив Сковорода». Він дійсно тут ходив. Коли ти це усвідомлюєш, ти інакше ставишся до Слобожанщини й до всього місцевого культурологічно-історичного контексту.

К.: Ти багато разів називав себе анархістом. Це була якась фронда² чи свідомі позиція?

Ж.: У мене завжди був великий інтерес до анархізму як ідеї. Інша річ, що у якийсь момент все це стало не так важливо і цікаво. Тобто я природно від цього відійшов. Це не була фронда, це не був якийсь епатаж. Відхід від цієї ідеї не був пов'язаний з якоюсь політичною кон'юнктурою.

Для мене у політичному і світоглядному сенсі багато що змінилося навесні 2014 року, коли тут з'явилися росіяни, коли стало зрозуміло, що деякі речі не дискутуються. З'явилися червоні лінії, заступаючи за які, ти відчуваєш, що зраджуєш сам собі. Поняття державності набуло зовсім іншого звучання, іншої ваги саме навесні 2014 року, коли росіяни спробували нас цієї державності позбавити.

К.: Перший Майдан. Де ти був тоді?

Ж.: На Майдані.

К.: У Києві?

Ж.: Ні, у Харкові. Ще з 90-х років наше середовище — харківські поети, художники, молодь, яка дорослішала разом з Незалежністю, — мало якісь свої естетичні преференції, цікавилася авангардом, Харковом 20-х років, на той момент ще актуальним постмодернізмом. Разом з тим у нас була і політична позиція, яка була проукраїнською, але наші погляди були більш консервативними щодо мистецьких інтересів.

К.: Ми — це хто?

¹ Ушкалов Леонід Володимирович (нар. 5 листопада 1956, Краснопілля — пом. 25 лютого 2019, Харків, Україна) — український літературознавець, письменник, доктор філологічних наук, професор. Є автором академічних розвідок з історії української літератури, філософії та богослов'я, науково-популярних праць, дитячих книжок.

² Фронда — сучасне загальне позначення для політичної опозиції або антиурядових заворушень, часом зі скептично-іронічною конотацією.

Ж.: Ми — група художників, поетів, музикантів, які збиралися довкола Харківського літературного музею, навчалися у харківських університетах, збиралися на літературних вечорах. Це було таке доволі накреслене коло, не можу сказати, що «ми» — це п'ятеро людей, чи шестеро людей.

Одночасно з цим, у нас була група «Червона фіра»¹, в яку входило троє — Ростик Мельників, який зараз завідує кафедрою української літератури у педагогічному університеті ім. Сковороди; Ігор Пилипчук, який зараз десь у Києві, і я. Ми всі вчилися на філфаці «Сковороди» й зібралися у групу на зразок Бу-Ба-Бу. Нас було троє, і ми всі писали вірші. У своїх літературних практиках ми були досить лівими, а у політичних поглядах — консервативними. На той момент це могло бути органічно поєднане. Ми спілкувалися з рухівським, націоналістичним середовищем; з Конгресом українських націоналістів². Для нас, можливо, не йшлося про націоналістичний контекст. Це було скоріше про проукраїнські політичні сили.

К.: Праві.

Ж.: От нам, знову ж таки, не йшлося про те, що це праві. Йшлося про те, що вони проукраїнські, україноцентричні на відміну від нашої Верховної Ради тодішньої, чи міської ради, чи обласної ради у Харкові. Нам хотілося мати стосунок і триматися чогось проукраїнського, щоправда, до кінця це ще не було сформульовано як якась політична позиція.

Пам'ятаю, як у мене зупинялася на ночівлю покійна Слава Стецько³. Вона приїжджала тоді на Конгрес українських націоналістів

К.: Для мене водорозділом спокійного плину історії й того, що Росія прийде, була Тузла, а як ти сприйняв цю історію 2002 року?

Ж.: Я добре це пам'ятаю. Ми тоді були політичними активістами. Ще до того пам'ятаю другу чеченську кампанію⁴, ми робили якісь мітинги, концерти, щоб підтримати чеченців. Це була якраз осінь 1999 року, коли до влади у Росії прийшов Путін. У підтексті цього всього лежала недовіра до української влади, до Леоніда Кучми.

¹ «Червона Фіра» — літературна корпорація харківських поетів Сергія Жадана, Р. Мельникова та І. Пилипчука, створена у 1991 р. на хвилі «антисистемного» харківського андеграунду початку 90-х р. (ArtLine 3'97). Літературною концепцією «Червоної Фіри» згідно із заявами її членів став неофутуризм. Поєднання пародій на публіцистичні штампи з естетикою побутової перверзизації створило своєрідний стиль «Червоної Фіри», у котрому гротеск здебільшого перемагає професійну роботу з текстом.

² Конгрес Українських Націоналістів — права політична партія України, заснована 18 жовтня 1992 року в Києві. З моменту заснування до березня 2003 року партію очолювала народний депутат трьох скликань Ярослава Стецько.

³ Стецько Ярослава (Слава) Йосипівна (уроджена Ганна Йосипівна Музика; нар. 14 травня 1920, Романівка, Тернопільщина — пом. 12 березня 2003, Мюнхен) — українська політична діячка, журналістка, співорганізатор Червоного Хреста УПА, жіночої мережі та юнацтва ОУН, Антибільшовицького блоку народів (АБН). Дружина Ярослава Стецька. Голова ОУН(б) (1991—2001). Перший лідер партії Конгрес українських націоналістів (КУН). Депутат Верховної Ради України другого, третього та четвертого скликань.

⁴ Друга російсько-чеченська війна — військовий конфлікт між Російською Федерацією та Чеченською Республікою Ічкерією (з 2007 року — Кавказький емірат), що тривав переважно на території Чечні у період з 1999 по 2009 роки.

Потім, восени 2000 року, почалася акція «Україна без Кучми», у якій я брав активну участь. Ми виступали у Києві, з друзями робили мітинги у Харкові. Тому, повертаючись до твого питання, коли почався перший Майдан, для мене було цілком природно його підтримати.

Ми всі, ясна річ, підтримували Ющенка, виступали проти Кучми і Януковича. Я тоді написав «Депеш мод»¹, який вийшов у вересня. Ми з Іреною Карпою та Наталкою Сняданко поїхали у тур. І було тоді дуже дивне відчуття — відчуття мороку, який насувається. Ми їздили по всій країні, і всюди був дуже сильний адміністративний тиск з боку місцевих влад.

Я тоді звільнився з педагогічного університету, де на той час був доцентом і викладав, через тиск з боку профільних органів. Тоді ще по університетах сиділи в кабінетах люди від СБУ. Мені розповідали, що про мене поширюють плітки, ніби я студентів виганяю на мітинги, що, звісно ж, було неправдою. Я звільнився, щоб не створювати проблем колегам і керівнику кафедри — покійному Івану Степановичу Маслову, якого дійсно поважав, але з яким нас розділяли кардинально протилежні політичні погляди (він був членом ЦК компартії України у Харкові).

К.: Маслов був свідомим комуністом, але комуністом українським.

Ж.: Так. Він, мабуть, з тієї ж категорії, що і покійний Олійник — категорії людей, які не відмовилися від комуністичної ідеї, але надалі намагалися її якось узгодити з поняттям державності. Ніби ось є українська держава, і у ній може існувати ліва ідея.

Отже, у вересні я звільнився, у тур з видавництвом «Фоліо» поїхав вже як безробітний автор. Коли почалася активна передвиборча компанія 2004 року, ми з друзями прийшли в обласний штаб «Нашої України» до покійного Матвієнка на вулицю Мельникова, і сказали йому «Давайте щось робити! Чому ви нічого не робите? Ви програєте Харків». Ми почали робити якісь концерти, мітинги, займатися агітацією. Коли відбувся другий тур виборів, страшенно сфальсифікований, було оголошено, що у Харкові на площі Свободи буде мітинг.

Ми з друзями йдемо на цей мітинг абсолютно переконані, що на ньому буде щонайбільше дві-три тисячі людей, оскільки тоді публічно і демонстративно Ющенка у Харкові дуже мало хто підтримував. Ми прийшли й побачили, що площа була повна людей, російськомовних харків'ян, які вийшли підтримати саме Ющенка. Підприємці, студенти, інтелігенція, креативний сектор...

К.: Активна частина суспільства...

Ж.: Так. І виявилося, що їх дуже багато — це десятки тисяч людей.

Ми стояли там, і хтось зі штабу Ющенка сказав: «Ми будемо лишатися на Майдані, поки не проведуть перевибори». Це була цілковита імпровізація. Хтось привіз чотири літні намети, не зимові; ніхто не збирався залишатися. Врешті нас залишилися чоловік тридцять на ночівлю у цих літніх наметах, які просто

¹ «Депеш мод» — роман українського письменника Сергія Жадана, опублікований вперше у літературному журналі «Березіль» у 2004 році (№ 7-9 з 2004 рік). У цьому ж році роман виходить окремою книгою у харківському видавництві «Фоліо».

до ранку порвалися. Коли ми прокинулися, на нас лежав сніг. Відтоді Майдан запрацював і почав розростатися. За тиждень це вже було ціле наметове містечко.

К.: Розкажи історію зі спаленням твоїх книжок Кушнарьовим¹, і спаленням тобою книжки Кушнарьова.

Ж.: Було тільки спалення мною його книги. Це така історія, яка мені сьогодні, коли минуло вісімнадцять років, видається трохи глупуватою. Кушнарьов до нас прийшов у намет без попередження і без запрошення. Це був такий піар-хід з його боку: прийшов з журналістами нас знімати. Ми з ним зустрілися, коротко поговорили, він подарував книгу... До речі, це було теж «Фоліо»...

К.: «Сто кроків Харківською землею».

Ж.: Ну і ми її демонстративно у грубку поклали. Я б цього зараз не зробив насправді. Палити книги, навіть опонентів, — не дуже добре. Це, власне, вся історія.

К.: Але ж вони проти тебе теж до якихось дій вдавалися?

Ж.: На рівні риторики — так, взагалі цей інцидент ще мав продовження. Коли мером Харкова був Добкін, мені присудили Чичибабінську² премію. Я був першим україномовним автором, якого на неї номінували. Це було для мене важливо, адже я підтримував зв'язок з Чичибабінським центром, там було багато людей, яких я любив і яких згадую досі. Мені було приємно отримати цю премію, без будь-якого марнославства. Мені здавалося правильним, коли між україномовними і російськомовними письменниками України вибудовується якийсь нормальний діалог.

На врученні, точніше — на затвердженні у міськраді, Михайло Маркович (Добкін) згадав історію зі спаленням книжки Кушнарьова і сказав: «Ми не можемо дати премію людині, які палила книжки. Це нацизм», тобто це була приблізно та сама риторика, яку ми сьогодні чуємо від проросійських політиків.

К.: Кого в українській літературі ти вважаєш своїми попередниками?

Ж.: Для мене є дуже визначальними практики поетів 20-х років у їхніх справах вибудовувати україноцентричний контекст в умовах дуже сильного тиску з боку держави та з боку системи. Позиція того ж Хвильового³ і Семенка⁴, трохи Плужника — для мене це завжди було важливо. Покоління шістдесятників — так само. Серед них саме літературно мені найближчим видається Вінгранов-

¹ Кушнарьов Євген Петрович (нар. 29 січня 1951, Харків, Українська РСР — пом. 17 січня 2007, Ізюм, Харківська область, Україна) — український політик, Глава адміністрації Президента України (1996—1998) та голова Харківської обласної державної адміністрації (2000—2004). Був одним із лідерів Партії регіонів.

² Чичибабін Борис Олексійович (нар. 9 січня 1923, Кременчук, УРСР, СРСР — пом. 15 грудня 1994, Харків, Україна) — український радянський поет, лауреат Державної премії СРСР (1990). Свої твори писав російською мовою.

³ Хвильовий Микола (справжнє ім'я Фітільов Микола Григорович) (нар. 1 грудня 1893, Тростянець, нині Сумська область — пом. 13 травня 1933, Харків) — український прозаїк, поет, публіцист, один з основоположників пореволюційної української прози.

⁴ Семенко Михайль (Михайло Васильович Семенко, нар. 19 грудня 1892, село Кибинці, Миргородський повіт, Полтавська губернія — пом. 24 жовтня 1937, тюрма НКВС СРСР, Київ) — поет доби Розстріляного відродження; основоположник і теоретик українського футуризму (панфутуризм), організатор футуристичних угруповань, редактор багатьох видань.

ський¹, це цілковито мій поет, якого я дуже люблю. Дуже близькими для мене є поети з, умовно кажучи, неофіційної літератури — Чубань, Мельничук, Калинець.

К.: Це вже 1970-ті.

Ж.: Звісно, так. Ще Василь Голобородько, безперечно, наш луганчанин, мій земляк. А так, моїми безпосередніми літературними навчителями було покоління 1980-х — Андрухович, Герасим'юк, Римарук, Малкович, Забужко, Білоцерківець, Мідянка, Тарас Федюк. Це було покоління, яке йшло перед нами, згідно з ще тим радянським поділом на десятиліття. Коли мені і моїм ровесникам було по сімнадцять років, якраз виходили їхні найкращі книги.

Пам'ятаю, як заходив у магазин «Поезія» на площі Поезії, а там щойно виставили на полицю нову збірку Ігоря Римарука. Тоді, можливо, це не повною мірою усвідомлювалося, але це був поет рівня Плужника, рівня Свідзінського², Семенка, Йогансена³. Це найкраща українська поезія загалом, а тоді це можна було просто прийти і купити як новинку. Дивовижне відчуття, відчуття подарунка долі.

Ми, харківські молоді поети, у них вчилися, з ними знайомилися. Почали спілкуватися з Володею Цибульком, Євгеном Пашковським, Андруховичем, Небораком, Ірванцем — всім цим середовищем. Так чи інакше ми їх підхопили.

К.: Коли ти собі сказав: «Я буду професійним письменником чи поетом»?

Ж.: У десятому класі. Цілком свідомо вирішив. Я тоді вже досить давно писав вірші й був переконаний, що буду займатися цим все життя, не усвідомлюючи до кінця, як це буде структуровано у соціальному сенсі: чи це буде хобі, чи це буде робота. Отже, я літературою займався з дитинства, мені дуже хотілося цим займатися.

К.: 2013 рік, коли Україна почала рухатися до Європи, це робив Янукович, від якого заледве можна було очікувати чогось подібного. Для мене було цілком зрозуміло, що йдеться про якийсь спектакль, керований із Москви, на кшталт, «Піди туди, скажи, що ти прийдеш. Потім скажеш, що не прийдеш». Тобто це була гра, але суспільство повірило, адже без цієї віри надалі не стався б Майдан. Як ти сприймав цей рух до Європи у виконанні Януковича?

Ж.: Наскільки я пам'ятаю, сприймав з недовірою, адже, коли він прийшов до влади, ми були чітко негативно проти нього налаштовані. Ми його не сприймали як Президента, виступали проти нього.

¹ Вінграновський Микола Степанович (нар. 7 листопада 1936, Первомайськ, Одеська область, Українська СРР, СРСР — пом. 26 травня 2004, Київ, Україна) — український письменник-шістдесятник, режисер, актор, сценарист та поет. Його творчість характеризується інтимно-сповідальним стилем, вишуканим естетизмом, великою кількістю неологізмів та яскравою образністю.

² Свідзінський Володимир Юхимович (нар. 26 вересня 1885, с. Маянів Вінницького повіту Подільської губернії, — пом. 18 жовтня 1941, с. Непокрите, Вовчанський район, Харківська область) — український поет доби «Розстріляного відродження», перекладач.

³ Майк Йогансен (справжнє ім'я — Михайло Гервасійович Йогансен, нар. 16 жовтня 1895, Харків, Російська імперія — пом. 27 жовтня 1937, Київ, Українська РСР, СРСР) — український поет, прозаїк доби «Розстріляного відродження». Перекладач, критик, лінгвіст, сценарист. Один із засновників літературного об'єднання ВАПЛІТЕ. Жертва сталінських репресій.

2010 рік. Перший візит Януковича закордон. Я на той час жив у Берліні на стипендії, писав «Ворошиловград»¹. Він туди приїхав, у готелі була велика прес-конференція і ми з одностудійцями влаштували пікет. Там, до речі, ще була Ірена Карпа. Якимось так складалося, що напередодні політичних подій вона десь там з'являлася. Власне, з цього і почалася каденція Януковича — з виступів, з протестів, з мітингів.

Потім почалася інша історія. Вийшов «Ворошиловград» і ми робили презентації — Луганськ, Донецьк, Старобільськ. Нам відмовляли у приміщеннях, влаштовували провокації. Мені телефонувала Ганна Герман², пропонувала допомогу і підтримку. Ясна річ, я відмовився. Влітку 2013 року був мовний Майдан...

К.: Його робив Доній...

Ж.: Доній робив у Києві, а у нас, у Харкові, його робив Дмитро Пилипець. Потім це природно перетекло в осінь 2013 року, коли вже стало зрозуміло мені особисто, що нас щось очікує.

Я дуже добре пам'ятаю ефір на телеканалі «Сімон»³ на початку листопада 2013 року. Нас було кілька спікерів у студії, ведучий говорить, що ніби немає ніякої політичної ситуації й у разі, якщо Угода про асоціацію не буде підписана, народ не вийде на протест. Перед тим дійсно був період, коли будь-які намагання опозиції щось робити не викликали жодного резонансу.

К.: У матеріальному сенсі суспільство жило більш-менш непогано...

Ж.: І це також. Але не було якоїсь іскри. Цією іскрою став не стільки сам факт непідписання угоди, скільки побиття студентів. Це суто українська історія, коли ми вийшли не так проти політично неприйнятної для нас рішення, як проти етично неприйнятної для нас рішення. Я тоді сказав, що політична ситуація — це не курс долара, її немає на вітрині, ніхто не знає, які насправді настрої у суспільстві і не виключено, що завтра народ вийде на площі.

Того листопада ми, українські письменники, поїхали на книжковий ярмарок у м. Коньяк у Франції. Французи нас підтримували, Андрій Курков теж був там...

К.: Я там теж був.

Ж.: Точно, ви ж там разом з Курковим були. І ось ми там всі були, а в Києві почалися виступи. Для нас Майдан почався з Коньяку, як би це кумедно не звучало. Перший тиждень було незрозуміло, якими є масштаби всього цього. Були студенти — кілька десятків, можливо, сотня. Вони просто стояли: їх ніхто не підтримував, але й ніхто не чіпав.

¹ «Ворошиловград» — роман Сергія Жадана, опублікований 2010 року видавництвом «Фоліо» (Харків). Переміг у конкурсі «Книга року Бі-Бі-Сі» у 2010 році. У 2014 був відзначений швейцарською літературною премією Jan Michalski Prize та оголошений Книгою десятиліття Бі-Бі-Сі.

² Герман Ганна Миколаївна (дівоче прізвище: Стеців; нар. 24 квітня 1959, с. Колодуби, Миколаївський район, Львівська область) — українська політикиня, журналістка та письменниця, народний депутат України V, VI та VII скликань; особа, політично наближена до Віктора Януковича (2004–2014).

³ «Simón» — харківська телерадіокомпанія. Створена 1992 року. Транслюється на території Харкова та Харківського району. У 2014 році один із засновників компанії, Ігор Байша, засвітився в т. зв. «Зверненні 100», де разом з кількома харківськими сепаратистами повторював російські пропагандистські штампи про утиски, побиття і арешти новою владою журналістів «за одну лише підозру в сепаратизмі» і закликав Путіна на допомогу.

Дорогою з Коньяку я залетів ще у Вроцлав, де була конференція, і ми там зустрілися з Адамом Поморським¹, геніальним польським перекладачем, очільником польського PEN-центру, одним з головних польських інтелектуалів. Ми сиділи, щось пили і я кажу: «Адаме, ми десять років тому, 2004 року, щось намагалися зробити. Щось вдалося, щось — ні, але, очевидно, ми вже занадто старі. Ми — радянське покоління, у нас нічого не вийде. А студенти виходять, у них все вийде, вони все зроблять без нас. Ми для них — вже відпрацьований матеріал, вони нас не потребують». На що він мені відповів: «Ти глибоко помиляєшся, без вас вони нічого не зроблять. Ти зараз повернешся, і ви всі будете до цього залучені, це буде ваша історія».

Я прилітаю в Україну. Побиття студентів. Все почалося.

К.: Чим у той момент для тебе була Україна?

Ж.: Для мене Україна була суб'єктною державою, яку вперто намагаються позбавити цієї суб'єктності, розвалити, зупинити у бажанні рухатися вперед.

К.: А Росія?

Ж.: Скептичне ставлення. Як до потенційного ворога. Як до недружньої країни. Звісно, це не порівняти зі ставленням, яке є сьогодні.

К.: Я тому і питаю. 2013 рік, з мого погляду, це як 1913 рік, з яким у радянські часи завжди порівнювали обсяги економіки. 2013 рік — це останній рік, коли Росія ще чимось була.

Ж.: Я навіть таку річ скажу. Я цього жодним чином не соромлюся, це просто факти. У грудні 2013 року, у перші тижні Майдану, поїхав потягом до Москви, щоб зустрітися з Лимоновим². Мене попросив журнал «Есквайр»³ зробити з ним інтерв'ю. Мені було цікаво побачити його наживо, хоча, зрозуміло, я ніколи не поділяв його політичних поглядів. Все ж таки я розумів, що це дуже непересічна людина. До того ж вже мало хто пам'ятає, але перші тижні Майдану у Лимонова було дуже неоднозначне ставлення до цих подій. Він не розумів, що це таке, частково сприймав як антисистемний виступ. Чомусь сильно симпатизував Юлії Тимошенко, як жінці й політичині. Він приглядався: тієї відверто агресивної антиукраїнської риторики, яка у нього з'явиться у березні 2014 року, ще не висловлював. Він думав, що я з ним приїхав говорити про політику, натомість дві години говорили про літературу, про його розуміння літератури. Він у якийсь момент, на другій годині розмови, розкрився і наговорив багато цікавого. Це я до того, що у грудні 2013 року для мене було цілком можливим поїхати до Москви.

¹ Адам Поморський (нар. 16 травня 1956, Варшава) — польський поет, історик літератури, есеїст, перекладач.

² Лимонов Едуард Веніамінович (Савенко; нар. 2 лютого 1943, Дзержинськ, Горьківська область — 17 березня 2020, Москва) — російський політичний діяч, письменник, публіцист, голова Націонал-Більшовицької Партії. 2002 року був засуджений до 4 років ув'язнення за екстремістську діяльність, звільнений за два роки за добру поведінку. Член опозиційного руху «Інша Росія». Визнався персоною нон грата в Україні.

³ «Есквайр» (Esquire) — щомісячний журнал, заснований у 1933 році в США. Популярність отримав під час Великої Депресії. Теми: бізнес, їжа, автомобілі, культура, стиль, мистецтво, політика, технології та інші.

ЗМІСТ

СЕРГІЙ ЖАДАН, письменник	3
ВІТАЛІЙ КІМ, політик	27
ТЕТЯНА ЧОРНОВОЛ, винищувач танків	41
ОТТО-АЛЕКС, розвідник	74
ОЛЕКСІЙ МОЧАНОВ, автомотосомельє	90
МАРК ГОРДІЄНКО, громадський активіст	116
АНДРІЙ КУРКОВ, письменник	130
ВАЛЕРІЙ ПЕКАР, громадський діяч	158
ЯНІНА СОКОЛОВА, журналіст	181
МИКИТА ПОТУРАЄВ, політик	198